

ШКОЛСКИ ГЛАСНИК

ЛИСТ ЗА ШКОЛУ И УЧИТЕЉЕ

Бр. 8.

У Новом Саду, 1. маја 1909.

Год. II.

САДРЖАЈ: Мисли о учитељу и појању. — Нова дужност. — Учитељи и хигијена. — Предавања за увод у експерименталну педагогију. — Школа и настава: О практичном учењу мађарског језика. — Учитељство: Научни течајеви у Јени. — Наша појачка дужност. — О учитељској појачкој дужности. — Практичне обраде: Појам „јединица“ и „десетица“. — Срески зборови: Ст. бечејски срески учитељски збор. — За срески учитељски збор у архидијезеви. — Из школске самоуправе: Епархиске скупштине. — Преглед књига: Домаће и стране животиње, од Ђ. М. Раце и А. Пејића. — Белешке.

Мисли о учитељу и појању.

— Живојин Раковић, срп. нар. учитељ, у Торњи. —

Сувремени српски напредни и праве науке жељни учитељски круг, поставио је себи за девизу: *борбу против појања у цркви, тог интензивног фактора у обарању учитељског угледа*. Претресање питања о појачкој учитељевој дужности, нашло је одсева на зборским учит. конференцијама, а путем штампе отпоче против те мимогредне, но опасне — по главни задатак — учитељске дужности, борба, која се може формуловати као *борба за очување учитељског угледа*, који је неопходно потребан учитељу, ако хоће да се радује плодовима свога рада како школског код деце, тако и ваншколског код народа.

Смер ових мојих редака биће тај, да укажу на опасности, које се *неприродно намећу правилном еволуционом процесу учитељског сталежа том споредном појачком дужношћу*. У ту цел, а да би опасности које долазе од канторства биле евидентне, покушаћу да доведем у паралелу појање — мимогредну учит. дужност — са битним интенцијама учитељског позива.

Од једног учитеља се данас много изискује. Од њега се захтева *с једне стране*: да је печен у методици, стручан у дидактици и педагогици, да има у прстима педагогску повест, да је хигијеничар, да је добро упознат са принципима експерименталне психологије као и педагогије исте врсте, да верно прати сувремени развитак

поменутих научних области да је будан политичар у доба данашњих заплетених политичких прилика, да буди националну свест у народу, да се темељно спрема за своја предавања у школи, да познаје најважније државне и автономне наредбе на школском пољу.

И ми учитељи у души признајемо потпуну исправност наведених захтева, па баш из те племените побуде — да би се могли са што ватренијим одушевљењем и што чвршћом вољом одати многоструком и озбиљном свом делању — ступамо у борбу противу те мимогредне појачке наше дужности. Ево зашто?! Само молим мало стрпљења!

И позвани и непозвани говоре, да један учитељ — ако жели, да је у реду интелегентних — треба, да што свестраније образује своју умну личност. Данашњи свесни учитељски свет погодио је и пригрлио тај узвишени свој задатак, па подсећа позване на то, да му се даду могући услови, потребни за извршење свога задатка. Оно тежи да збаци са себе окове канторства, којима га неправедно спуташе, а који непобитно коче његов интелектуални прогрес.

Канторство не стоји ни у каквој вези са савременим научним учитељским студирањем, а спречава учитеља у вршењу главне задаће. Појање у цркви замори му плућа тај племенити орган људски — који

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

је тако потребан учитељу кроз 40 па и више година. Наступањем великог ускршњег поста: средом, петком, недељом, свеноћним бденијама итд. учитељ тако рећи убије свој племенити орган за дисање, а за време велике седмице све то избије до врхунца. — Одмори школски, мислим на божићни, а нарочито подужи ускршњи, требали би да послуже учитељству за интензивније проучавање које од оних наука, којих знање му је од преке потребе, а које му је нужно прибавити, ако је жељан да му рад *сиурним* успехом буде крунисан и ако се унапред Богу и себи заветовало са жељом, да своје ученике и народ свој — колико је год могуће — на прави пут среће, правде и истине изведе.

За тако замашне потхвате неопходни су: *време и стабилна енергија*. Ти се услови не смеју општетити већ их треба још потпомоћи. Канторство пак одузима поменути услови. — Учитељ после седмичног настављања приморан је да врши много тежи — него што је говор — физични рад, при богослужењима не штедећи ни мало своја уморна плућа. У онај дан, када би учитељ требао да оснажи своја од многог говора заморена плућа, баш онда је приморан да врши још тежи физични рад — јер појање као и говор, држим, да треба урачунавати у особите врсте физичног рада. — Сиромас учитељ, у место да се искрено Богу помоли, он се напати!

Па људи Божји! Зар мислите, да се тако негују величанствени верски осећаји? Не! Никако не!! Тиме их баш нехотице гушите — неправедно и нечовечно вређате. Двоструко још грешите Богу, када сузбијате религијозне осећаје у *оних лица*, која су позвана, да их у срцу нашега народа и подмлатка му буде!!!

Ну, само канторство повлачи за собом читаву малу поворку ситнијих појачких дужности као на пример: појање при погребу, венчању, — оснивање хора: омладинског и ђачког, показивање „прмоса, причасних“ некојим — за то заинтересованим — лицима итд. Све је то учитељ принуђен да испуни, да „учини добро“, ако хоће да је добар опћини у којој дела.

Ово пак захтева времена! Тако кантор-

ство са својом поворкицом одузима учитељству време, један од преко потребних гореозначених погодаба за темељно проучавање појединих наука. — После физичког умора кога доприноси оно мучно појање учитељству — чија су прса и плућа спремом у гимназији (грађанској, реалци) и препарандији постала неспособна за то — искључен је темељан психични рад, кога изискује научно студирање. Тиме се пак убија стабилност енергије, која је нужна учитељу у изваћању свога интензивног рада. Покрај тога убија се учитељу углед.

Сваки који иоле природно научењачки мисли и осећа, мора увидети непогодности које ствара та споредна учит. дужност на уштрб битне његове задаће.

На позванима лежи, да са човечанском предусретљивошћу прихвате племените замисли сувременог амбицијозног учит. круга и да учине *већ једном* потребно са свога положаја.

Доста је жалосно да само учитељство мора прстом да указује на оно, што престаје више бити у складности са његовим позивом и угледом.

Сада се пак обраћамо Вама, који се из дубине срца свога желите називати истинским пријатељима српског народа, да узмете у Вашу моћну заштиту захтев данашњег пробуденог учитељског света, јер: *Богу је важијући грех сазнати нешто за добро па не радити то!*

Нова дужност.

Једва једном дође време, да свет поче увиђати, е је право, наметно и за школу и учитељство спасоносно, да се управа школа, преда у стручне руке.

Наравна је ствар, да и овде није свугде разбор судио, него осетилише браћа, да нов школски државни закон не зна за шалу. Он у првом реду, за неуспех из мађарског језика, чини одговорним школског управитеља.

Да ли је овако право, не може се од једном пресудити, али ће пракса показати сама, а дотле, свакако ваља претпоставити, да свака поједина опћина, кад из круга својих учитеља бира једног за управитеља,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

пази коме ће ту велику, свету и узвишену дужност, а данас још и са пуно одговорности, поверити.

Лепо је бити школски управитељ, али онде, где је не само управитељу, него целом збору све на руци, све на расположењу, што условљава напредак.

И свега тога може да буде, али ако управитељ није оно лице, које би по способности у првом реду, а по темпераменту и карактеру у другом реду, требало да буде, онда је све узаман. Онда смо опет онде, где бесмо на пр. у Сентивану, где шк. управитељ беше један од опћинских „ординаца“, или смо у Петрову Селу, где је и данас школски „презеш“ бивши полицај.

Управу школа својих поверавају сад у најновије доба свесне опћине учитељима.

Па као што с једне стране, те свесне опћине не треба да мисле, е су тиме све и сва учиниле у корист напретка, — тако исто нека ни нови школски управитељи-учитељи не мисле, да се нова дужност њихова идентификује дужношћу бивших „кочијаша-управитеља“ и „полицај презеша“, те да онде, где ови стадоше, нови учитељи-управитељи, наставе.

Ко овако мисли, — а на жалост има нас, који већ тако мислимо и који смо већ тако почели, — нека зна, да ће прво и прво таким чином, сам себи скројити капу.

Управа школа јесте нова дужност, коју нам поверавају. Ако ту дужност ми, као стручни људи, — као људи који сво већ деценијама вапијемо за том дужношћу, — не схватимо онако, како то дух премудрости и разума школе замишља, онда боље гледајмо, да се што пре те дужности ратосиљавамо.

Спреме, инструкције и разбора на првом месту; угледа, љубави, пажње, заштите и т. д. на другом месту, тражи се од управитеља, а не, као што се сад ових дана догодило и поновило оно, што се у ери опћ. ординаца, бивших полицаја, протераних егзекутора догађало.

Још сад за пресна трага, ваља најодлучније устати против оваког схватања те нове и узвишене дужности, па је још у зачетку угушити, да никад главе не дигне.

Из сигурна извора дознадох, како се један новопечени учитељ-управитељ, сазнавањем своје моћи и власти, понашао у првој седници школ. одбора.

Управитељевао човек неколико недеља, па ће поднети свој управитељски извештај, који кипти од тужби против својих рођених колега.

„Овај и овај, није био у цркви овда и онда“, „а онај се у фртаљ на девет, шетао испред школе и пушио!“

Ето то је био први извештај, првог стручног управитеља-учитеља.

Зар тако треба? Зар ми немамо преча посла? и, зар се у овоме састоји дужност школског управитеља наопако? . . .

Не кажем да ће и сваком учитељу бити у свакој опћини нова дужност због многих узрока олакшана, а и због неслоге међу колегама, али је и ту лако наћи лека. Управитељ нека покаже добре воље; доста примера безпрекорног вршења дужности у својој школи; сваки пут кад треба, нека поучи, па и без потребе, нека износи теориски и практично све, што би наставу било из ког предмета могло унапредити; нека води тачну евиденцију о свему; нека суди праведно, поштено; лице у лице и на ствар, па ће тако скинути са себе сву одговорност, а дисциплинарне дужности и тужакање рођених колега због тога, што му се као управитељу, не одаје достојна пошта, или што пуше у $\frac{1}{4}$ и не дођу у цркву нека остави члановима школског одбора и надзорнику, који ће се даном приликом, из записника и писмених извештаја учитеља-управитеља уверити, на коме је кривица.

Држим, да сам о овоме морао писати у овом тону, јер ме је једна непријатна околност приморала, па још и сад стојим под непријатним утисцима.

Чистимо ђубре испред својих кућа сами, да не дочекамо да нам то други чине, јер ће бити срамота, када наши злуреди пријатељи почну викати:

„Ето, дадосмо вам школе, па што сте се одмах покикали?“

Паметном је ово доста, а неразборитом ће већ доћи памет у главу, док за најкраће време, удари главом о зид.

Оволико сам написао о тој новој дуж-

ности, више са спољашње стране и у опће, а идући пут, док се и сам „мало боље упути“, и по што шта искусим, те и податке набавим, написаћу ради добра школе, народа и самих нас учитеља, потанко, шта све спада у дужност правом школском управитељу?

Ст. Футог.

Ж. Алексић.

Учитељи и хигијена.

Др. Лаза Марковић. — Нови Сад.

(Наставак.)

Туберкулоза, као школска болест.

Код нас у Угарској умире годишње преко *седамдесет хиљада* људи од једне једине болести — од туберкулозе. За последњих петнаест година умрло је код нас око милијун људи од ње. Кад тако страховит број људи умире годишње од туберкулозе, онда се може рећи, да бар милијун и по људи *болује* стално од те опаке болести. А ко болује од те болести понајвише? На жалост људи у најбољим годинама, између 20 — 40 г. Људи, који треба највише да привређују за себе, породицу и свој народ. Дакле најврснији, најбољи људи. То је страхан губитак за народ, јер ти људи, који би требало да привређују, ти баш морају да напусте рад и зарађивање, морају да троше *готовину* а ако немају залишних новаца падају на терет својој родбини, која често мора по једно здраво чељаде, да оставља крај болесника, да га двори. И тако онда и по два човека не могу да зарађују, него морају да троше своје време и туђу зараду у један посао, који обично не доноси никакве користи, јер болесник обично умре а ако који и оздрави, потроши толику *гомилу* новаца, да се тек дугим годинама може надокнадити. Но од туберкулозе се према данашњем знању медицинске науке, могу с тешком муком, за скупе новце и после дугог, вишемесечног, па можда и вишегодишњег лечења ослободити само *богати, имућни* људи, који могу отпутовати у крајеве са добром климом, који могу створити себи изврсне станове, храну и који се могу ослободити сваког рада и дужности и сву снагу и време утрошити на своје ле-

чење. *Сиромашни* туберкулотичари махом *шину*, јер не могу да купе себи лек од туберкулозе, који је врло скуп.

Кад би човек само чисту материјалну штету хтео да израчуна, коју туберкулоза само у једној јединој држави, на пример у Угарској чини, то би изишли милијуни. У просећеној Европи рачуна се, да људски живот просеком у најмању руку вреди *две до две и по хиљаде круна*. Израчунајте сада, колико Угарска губи због туберкулозе, кад јој годишње пропадне од ње 70 хиљада људи! Ако само по две хиљаде круна рачунате сваки живот — јер један човек може да заради годишње толико, колико износи интерес од те своте — онда Угарска губи годишње *140 милијуна круна* само на животима, које једна једина болест: туберкулоза покоси.

Али то још није ни близу сав материјални губитак — јер ти јектичави људи не гину напрасно, него месецима и годинама болују. Рачунајте, да сваки јектичав потроши дневно само по 1 круну. У ту круну рачунајте и стан и храну и лекове и лекара и дангубу дворницима и двориљама и узмите, да сваки јектичав бар по године болује — а болује и по 2 и 3 године — онда ће изићи да сваки болесник болује по 180 дана, за које време потроши и одузме од живих потребних бар 180 круна, осим погребних трошкова. Кад те потрошене новце саберете и додате оној горњој своти, онда ће минимални годишњи губитак у Угарској само, бити *152.600.000 круна!* А слободно можете узети, да је тај губитак сваке године бар *200 милијуна круна*, дакле страховита пропаст и страховит губитак!

Зашто сам ја ово све изнео? Зато, што и мџу нама *Србима* страшно влада туберкулоза и разређује нас. Код нас Срба овде на жалост дошло је дотле, да данас *нема сеоцета*, ма како малено било, да у њој *нема туберкулозе*. Али тиме још нисмо тачно обележили раширеност њену. Можемо мирне душе рећи, да данас *нема улице*, у којој није било туберкулозе и ако се озбиљно не упнемо, неће требати много времена а ми ћемо моћи рећи: да нема већ више ни једног српског *дома*, у којој туберкулоза није

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ушла и по који драгоцени живот није у гробље однела!

По свему овоме види се, да је туберкулоза и код нас велика народна невоља, велико народно зло. То зло треба свом брзином, окретношћу и жилавом истрајношћу сузбијати, као кугу или кратељ. Ко ће нам у том послу бити вође и помагачи? У првим редовима морају ту бити интелигентни људи, који могу први сазнати за опасност и за последице њеног пустошења. А међу трезвеном и искрено родољубивом интелигенцијом на првом месту истичем баш српске учитеље, који су најгоре плаћени радници српског народа и које у тешком, али у пуној мери племенитом позиву држи свест и љубав к српској деци. Интелигенција са учитељством треба да народ просвећава, упућује, соколи у тој борби са несретном туберкулозом. На тај начин ће враћати код српског сељака веру у „капут“, која се досад на огромну штету целога српског народа овде изгубила. У сваком напредном народу свесна, научена, поштена и родољубива интелигенција мора ићи напред и водити војску, па тако мора и код нас бити. А користан рад мора интелигенцији вратити оно место, које јој припада.

У борби са туберкулозом је данас главнији посао, да *здраве сачувамо* од туберкулозе, јер је то лакши и захвалнији посао. Већ *заражене* је данас тешко спасавати, јер је лечење данашње врло скупо. Туберкулоза се данас може једино тако са успехом изагнати из човека, ако болесник може месецима па и годинама, да напусти сваки посао, да време проводи у згодној клими и то можда и у санаторијуму и да се изврсно храни. Тако лечење стаје огромних новаца и зато баш они друштвени редови, који су највише заражени од туберкулозе, дакле сиротиња и слабији средњи сталез мора да подлегне у борби јер нема новаца да купи скупоцени лек. Народни санаторијуми за сиромашне јектичаве могу на пример у Угарској тек *само једног од хиљаде* болесних да приме на лечење и то само на три месеца. Помоћ од тих санаторијума је скоро никаква. У њих се уздати

то је толико, као кад би неко хтео прегршћу песка да заспе море.

Зато треба највећу снагу уложити у *чување здравих*. Трезвен, умерен, хигијенски живот, добри здрави и изврсно ветрени станови, једнако и разумно храћење, издвајање болесних од здравих, убијање туберкулозних бацила у хракотинама болесничким, дезинфицирање болесних станова то су главна средства, којима се туберкулоза може одбијати од здравог света. С тиме у вези треба ићи за тим, да се приходи сиромашног света увећају и да се свет упућује, да своју зараду не троши на непотребне и луксузне ствари и на отровна пића, већ да је употреби на здрав стан добру храну и одело.

У том послу у том спасавању скупоцених народних живота не може нико толико учинити као добри учитељи. Они могу више и него лекари, јер лекари улазе у српске домове већином онда, када се болест већ у њима угнездила и дочепала којег члана а учитељи могу здрава покољења годинама просвећивати и давати им у руке оружје, пре него што их је туберкулоза ранила.

Наше просветне власти би могле издати дела, која се овим замашним питањем баве,^{*)} могле би уз незнатан хонорар набавити стручних лекара, који би на учитељским зборовима питања о сузбијању туберкулозе стално расправљали. Наше друштво и наше власти могле би заједнички створити материјална средства, да се за слабуњаву школску децу оснују тако зване *феријалне колоније*, летишта по здравим горским или приморским крајевима, где би се оснажила и спасла од туберкулозе. *Друштво за Народно Здравље* у Београду подигло је до сада већ неколико таквих летњиковаца по разним крајевима у Србији и тиме је почело спасавати силну децу, која би без те помоћи зацело пала у туберкулозу.

Сама школа није у јакој мери разносач туберкулозе, јер у том школском добу ту-

^{*)} Бачки административни одбор је дао штампати на прописевима кратко упутство о туберкулози и њеном сузбијању, које је саставио колега др. М. Свињарев. Тај би пример могле узети и остале епархије и то упутство уз незнатне стиларне измене прештампати.

беркулоза још не бесни јако, али зато ипак треба слабуњаву децу а особито кашљаче метнути на крајеве од скамије и метнути им по једну пљуваоницу. Пљуваонице треба да су такве, да се могу сваки дан и споља и изнутра потпуно опрати и очистити и да је у њима воде или кречанице, како се не би хракотине могле сушити и са прашином дизати у вис, јер онда деца могу са прашином удисати и туберкулозне бациле а то је већ велика опасност. Исто тако треба ићи за тим, да у школи буде што мање прашине. Зато треба да је под од таквог материјала, да се може сваки дан опрати.

Већа је опасност за школску децу, ако је учитељ туберкулозан, јер код њега је туберкулоза обично у цвету, те су му хракотине препуне бацилима, од којих се могу многа слабуњава деца заразити. Болесне учитеље требало би одмах одвојити од школе и дати им потпоре, да болест још у зачетку угуше. Онда је успех и сигурнији а и лечење је јефтиније.

(Наставиће се).

ПРЕДАВАЊА

за увод у

ЕКСПЕРИМЕНТАЛНУ ПЕДАГОГИЈУ

и

ЊЕЗИНЕ ПСИХОЛОШКЕ ОСНОВЕ

од

Др. Ернста Мојмана,

професора философије у Минстеру.

С немачког превео с ауторовом дозволом:

Dr. phil. & paed. **ПАЈА Р. РАДОСАВЉЕВИЋ,**
доцент Њујоршког универзитета.

I. СВЕСКА.

Друго предавање.

Задаћа експерименталне педагогије.

(Свршетак).

Програм овог излагања.

3) Ако смо упознали опћи и специјални ток развића дететовог то смо још далеко од исцрпног познавања дечјег духа. У првом реду те *опће* начине истраживања треба *проширити* са *штудијом дечјих индивидуалности*, индивидуалних разлика деце, и то специјално с обзиром на општрину, с којом се индивидуалне разлике испољавају

код деце у различитим штадијима њихова развића. Задаћа такве психологије дечјих индивидуалитета је опет многостручна, и од највеће је важности по психолошку основу вицу основних питања васпитања и наставе.

4) Од испитивања индивидуалних разлика деце у опће данас ми одвајамо опет једно нарочито поље, које ради свог значаја и ради свог протезања на истраживања што се на то односе, образује један нарочити предмет експерименталног испитивања: *испитивање индивидуалних разлика у даровитости деце или научна наука о даровитости*. Проблеми научне науке о даровитости такође су врло многолики. Ми ћемо их у каснијим излагањима тачније развити.

5) У нашем истраживању ми немамо посла само са дететом у опће, већ са школским дететом, са дететом које ради у школи. Из тога произлази један нарочити предмет експериментално-педагошког истраживања: *држање дететово у свом школском раду*.

И овде се огледају опет више нижих задатака педагогије:

а) Разчлањивање духовно-телесног рада детета у опће и изналажење њихових повољних и неповољних услова. У примењеној психологији одраслог човека испитивање узрока, што условљавају ток духовног рада и у штудији индивидујелне форме рада човечијег, добијамо један врло плодносан предмет истраживања. Примена ових испитивања на рад детета доводи нас до *технике и методике школског рада* или до *технике и економије духовног рада дететовог*.

б) Сваки рад има у исти мах и *хигијенску страну*; духовни рад исто тако умара као и телесни и троши телесну снагу. Испитивање услова којима се јавља овај потрошак снаге и његова последица, умор, надаље истраживање степена умора, нарочито његових екстрема, стања испршљења, па истраживање услова за одмарање, чување од умора, испитивање штетних последица непрестаног умора и много сличних ствари: све то образује предмет нарочите групе експерименталног испитивања, што обично означавамо као *духовну хигијену школског рада* (духовну хигијену школског рада не треба заменити са школском хигијеном, где се ствар више креће око здравља школских

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

локала и сличног). Хигијена духовног рада у школи протеже се у својој бризи наравно исто тако и на учитеља као и на школско дете.

в) Онда треба да успоставимо, како рад дететов стоји према школском уређењу. Да ли дете боље ради у школи и у заједници са разредним друштвом или дома и као изоловано дете? Како се то огледа у различитим годинама његова развића и то с обзиром на различите школске задатке? То је проблем односа између домаћег и школског рада, што је у последњим годинама такође постало предмет експериментално педагошког истраживања. Педагошки експеримент добија овде у исто време социјални значај.

6) Досад поменуће тачке образују *опћу* основицу експерименталне педагогије, јер се ова бави више са дететом уопће. С овим пољем испитивања прелазимо у право *дидактичко* истраживање. Наиме, ми не смемо испитати само рад детета уопће, већ и његов рад у појединим школским предметима. Из овог проистече задаћа, да се анализује радња детета у појединим наставним предметима и да се при том критички испитају различите методе за обрађивање ових школских дисциплина и то са гледишта њиховог деловања на дете и његов рад. Тако је досадања експериментална дидактика покушала, да изведе анализу о делотворности чулне наставе, читања, рачувања, писања, учења ортографије (правописа), образовања реченица и стила у писменим саставцима и т. д.

7.) С овим последњим истраживањем засецамо већ и у идуће главно поље педагогије: *рад учитељев*. Јер, у колико испитујемо методе настављања у појединим наставним предметима с обзиром на њихово деловање на детињи рад, у толико добијамо у исти мах меродавна становишта за држање учитеља у настављању тих школских дисциплина.

Према данашњем стању експериментално-педагошког истраживања још се не да тако много казати о овој другој главној тачци педагогије. Наш васколики начин испитивања је тек у повоју, и *пошто вам нову педагогију могу само тако представити, како*

се она јавља у свом садањем стадијуму развића, то ћемо ту тачку као и организацију школства и употребу наставних средстава врло укратко прећи. Но, и у овим се питањима даде барем означити пут за нова испитивања, на што ћу се повратити при концу наших целокупних излагања.

Пошто смо овако прегледали поље рада експерименталне педагогије, морамо бити на чисто с тиме, да *се сва питања педагогије не могу експериментално решавати*, јер сва питања научне педагогије не спадају у област истраживања чињеница. Тако н. пр. одређење опћих васпитних циљева и опћих и специјалних циљева наставе већим делом скоро увек је зависно од чисто стварних фактора, које просто морамо узети као вешто дато. Специјалне циљеве наставе и донекле и опће васпитне циљеве одређавају скоро увек у исти мах држава и друштво према културном и образовном стању и образовним идејалима извесног доба, и наставни циљеви никако се не детерминишу просто психолошким премишљањем, већ већим делом чисто практичким обзирима, нарочито са карактером и специјалном задаћом појединих школа. Народне и више школе неопходно морају имати посве различите наставне циљеве већ и ради тога, јер оне служе практичким потребама различитих сталежа. Због тога је велики део циљева васпитања и наставе одузет педагошком испитивању. Њихово одређење спада донекле у оквир социјалних наука, културној науци, социјалној етици, економији и т. д. Педагогија може овде само то испитати, да ли циљеви, што их захтева држава и друштво или поједини педагози, одговарају дејим индивидуама и детињим стадијима развића, и како се то може најбоље постићи. Због тога се од експерименталне педагогије не може захтевати, да обухвати читаву педагогију, јер је она, као што смо видели већ у нашим почетним проматрањима, само емпиријска основица педагогије.

ИСПРАВАК. У 5. бр. „Шк. Гл.“ стр. 74. други ступац у другом реду од краја овог чланка, место *столицу*, треба да стоји *статистици*.

Школа и настава.

О практичном учењу мађарског језика. Новим школским државним законом, предата нам је велика дужност; огроман посао са великом одговорношћу, која се окончава, губитком егзистенције. Сад, ко зна и уме, тај ће бити, а ко не зна, тај неће бити. Бити, или не бити; трећега нема!

Када то знамо, ваља да не часимо часа, него да се потрудимо, те да се, — у колико смо несиремни, — већ сада постарамо за начин, како би новој и тешкој дужности, могли задоста учинити.

Већ 1910./11. школ. године, тражиће се од нас, дословно испуњавање тих законских прописа, па треба ово мало времена до тога доба, да корисно употребимо. — Слово закона је јасно.

У смислу закона, за неуспех у мађарском језику, одговоран је учитељ. Па, како ни с једне стране нема изгледа за буди какву помоћ у том погледу, ваља да се добро узмемо у памет!

„Помози се сам, па ће ти и Бог помоћи!“ — вели пословица. Па кад је већ тако, и, кад видимо, да се све само наше коже тиче, онда гледајмо што пре за чим смо.

Сви око нас вичу и уздишу: „нестаће нам школе“ . . . али још нико не уздахну и не помену: „нестаће нам учитеља!“ Па да бар они, — који су позвани и који су за то ту, — нају начин, (да су га бар којом срећом, до данас утврдили!) како би се мање способним учитељима и учитељицама дала прилика, да се усаврше, или бар у неколико спреме за практично предавање мађарског језика.

Уместо тога, сви су изгледи, да ни специјалисано наставно градиво нећемо добити; па нам се, бар за сада не, — не обећавају ни инструкције у томе, приликом прегледања, — т. ј. надзиравања школâ. Тако данас изгледамо ми, и они око нас. До данас није учињено ни мрве једне, ни с које стране, а 1910. шк. година ближи се. „Иде време, носи бремене!“ — однеће та, или која за овом годином подобро бремене из наше средине . . .

Остаће школе, — биће школâ, али нас бити неће! То је оно, што треба да нас тишти, па зато, док је времена, похитајмо, да спасемо сами себе. Камо среће, да смо још 1907. год. почели о овоме мислити! Хе, али ми смо се тешкали: „ту су наши управни, надзорни, просветни автономни органи и власти; од њих ће нам синнути зора!“

Нека ме нико не разуме криво. Боже сачувај, да је мени и осталом учитељству школа, — односно, даљи њен опстанак, девета брига! Не, школа је нама сва брига и све на свету. Та за Бога, ко је то та школа? Ми, — нико други, — ми смо та школа.

Па, ако нам је стало до школе; до опстанка њена, тад треба да спасавамо себе, да школу одржимо. Ради тога и пишем ове редове; ради тога и треба да сами порадимо, како би се одржали . . .

Држим, да је до сад сваки од нас покушао, да по новом плану и новим захтевима поведе наставу у мађарском језику, која се у свему своди на то, да се деца лепо могу мађарски разговарати и на мађарском језику, после свршеног школског течаја, своје мисли исказивати.

Ја сам у том смотрењу чинио до сад покушаје и могу рећи, да ми је труд, — истина уз велики напор, — и ако не потпуно успео, али свакако је сигурнији успех сада, него до тад.

Да пређемо на ствар.

И овде, као и свугде, мора бити тачно обежено, шта се има предузети, како би се до што сигурнија успеха дошло, а по томе извести и сам поступак

За сада ћу изнети шта је најпотребније, а доцније у неколико примера извести, како сам ја у школи са децом, у истини и чинио и, како ја то најбоље знам.

Главна је, да се све ради очигледношћу, природношћу, никад књигом у руци, а све на основу непосредног опажања.

У разговору*) ваља се држати онога, што се очима види; ушима чује, а избегавати апстрактности, механизам и све, што личи теорији и механизму.

Ради тога, треба у школи мотрити све моменте, па сваки моменат употребити за предмет разговора. Ваља помно пратити све, што децу окружује у школи и ван ње; што децу занима и веже за се у школи и ван ове; ваља назити, чиме су деца и кућња чељад запослена; распитати о породичном одношају; о члановима породице; о најближој, па о даљој родбини и односу ових, те о свему томе повести разговор на разне начине, сваком даном приликом.

Једном речи: са децом ваља разговарати о ономе, о чему су деца, — услед фактичног стања

*) Ово важи у опће при учењу страног језика.

ствари, — побуђена да говори, а свакако избегавати и питања и одговоре, што их учитељ ученицима меће и вади из уста

Очигледност и природност, — истина, — нека се у свему огледа.

Ово се може постићи, кад се деца сваки дан прозивају, — бар пре подне и то на мађ. језику. Сваки од присутних на прозив свога имена каже: „itt vagyok“, а о оном, који је изостао, даје обавештаја сусед му, или по кући, или по седишту, али свакојако изговори облигатно: „nincs itt“. У колико је могуће, ваља узрок изостанка отсутне деце тражити од мало час поменутих суседа, а потанко оправдање изостанка од самога отсутног детета, кад у школу дође, и то на мађарском језику.

Исто тако, нека деца подносе усмене молбе учитељу ради изостајања; исто тако и извине, због изостанка. Том приликом, нека изнесу узрок — односно потребу изостанка.

У свему овоме, ваља да је учитељ деци десна рука и да децу ободрава, ма и погрешно питала и одговарала, а он нека их свакако правилним исправцима изводи на прави пут.

Разуме се да овде треба времена и истрајног труда до педантности, али овај начин тако сигурно води успеху, да је вредно, њиме се позабавити.

Нека се нико не преомишља и нека одмах покуша, ако то до сад није чинио, па ако мисли, да и ту монотоније има, увериће се о противном, одмах првога дана.

Сваки дан, носи нове догађаје. Није човечији живот монотон. Разне су нам потребе; разни услови за живот и одржање; разне намере; разне идеје и т. д. тако, да се за кратко време, много о чему, — што баш засеца у човечији живот и што се новом наст. основном нарочито истиче — можемо с децом поразговорити, што иначе, код неке предвиђене шаблонске припреме, не би био случај.

Па ту су разна годишња доба; ту доба дана; ту све, што је вредно да се из ових знаде и т. д.

О свему томе, може се на засебном часу за мађ. разговор говорити, али свакако додиривати и приликом прозивања, приликом извина и молби.

Не треба изгубити из вида ни школски ред И овде има доста материјала. Па ту су разне, сталне промене у природи, нагле и уредне, па о њима говорити у природи, на основу онога, што се у исто време и догађа.

Приликом одмора, — који у ту сврху могу трајати дуже, него обично — заподевати с децом разговор на мађарском језику, не бунећи их у игри, па их побуђивати на међусобне разговоре у току саме игре.

Особиту услугу врше добри и zgodни читачки предмети, т. ј. стварна обрада ових (a tartalmi tárgyalás).

Да бо'ме, да је правилан изговор, облици и глаголска времена мађарског језика, онајтежи посао, па овај и задаје највише муке. Да би се овај посао могао савладати, потребно је и граматичког знања. Ради тога, мора се учити и граматика, којој треба одредити уз непрестано разматрање и примењивање главнијих јој правила, засебно време.

Само учење граматике не сме бити ни пошто сухопаран рад. Сваком даном приликом, на датим примерима, којих у току разговора има пуно, ваља примењивати по што шта, што је за правилно изучавање језика неопходно потребно.

А сад да пређем на једну од најважнијих чињеница, која има улогу пресуђивања постигнутог успеха.

То су писмене задаће.

Писмене задаће треба да изнесу производ школског рада. Овако и јесте у свакој правој школи. Тек овде мора бити истрајног и разбитог рада, правилности, доследности.

Писмени рад ваља да је видни знак умног успеха.

Па ако школа ради и овде како треба, тада је спремила свој подмладак за живот, или бар засновала темељ овоме.

Да би пак писмени рад потпуно био у служби школе, мора се изводити по извесној системи, — с разборком, а не самим механизмом.*) Према томе, ја бих писмени рад поделио на 2 главна, а сваки овај, опет на неколико делова.

И то на:

I. Спољашњи облик (теорија? механичан рад.)

II. Самостални рад (умни рад.)

Спољашњи облик имао би ове своје делове:

1.) преписивање (пресликавање) гласова, слогова, речи, реченица, ставова, предмета;

2.) писање по казивању (тач. 1.)

3.) „ одговора на задата питања и

*) Без кога, по себи се разуме, бар у почетку, не да се овај посао ни замислити.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

испуњавање разних државних поштанских и осталих саобраћајних тисканица.

4.) писање предмета по сећању.

Самосталан рад дели се на:

1.) описе;

2.) писма: приватна и званична;

3.) писмени рад, без утецаја (стварање — саморадња.)

Још до данас су писмене радње, у колико ја знам и у колико сам се уверио, један од најзапуштенијих предмета; предмет о коме се до сад још мање бриге водило, него што се води о цртању и гимнастици. Зашто је ово до сад тако било не знам, али, да и на даље овако остати не може, и то знам.

Нов школски закон лепо и јасно прописује, да дете по свршеном школском течају мора бити способно, живом речи и писмом, своје мисли самостално изражавати. Па кад и од нас то тражи, онда немојмо изгубити из вида сврху писмених задаћа у школи, у оне и по нов. држ. шк. закону понаособ а још мање важност њену, за сигуран начин прибављања интелигенције.

Главно је у овом послу и то, да се сав рад истодобно са српским језиком, у истом правцу и ступњу са потпуним разумевањем врши. Још ми ваља напоменути, да о свему овоме условно треба водити белешке, да се сваки пут има преглед и да се неке ствари не би без велике потребе понављале.

Оволико сам имао да кажем о практичном учењу мађарског разговора у оне, а идућом приликом изнећу у неколико лекција и практичан поступак.

—к—

Учитељство.

Научни течајеви у Јени. Од 22. јула до 4. августа (4. до 17. авг. п.) нов.) држаће се у Јени ови течајеви из педагогике и помоћних наука: 1) принципијелне основе педагогике и дактике; 2) специјална дидактика; 3) практични правци у модерном васпитању; 4) питања из методике француске и енглеске школске наставе; 5) проблем опште народне школе; 6) питања о модерним женским школама; 7) теорија наставног поступка; 8) Песталоци и Фребел; 9) гимнастичка настава; 10) школска црквена историја; 11) религијска настава; 12) општа школска хигијена; 13) неговање органа гласа у школи; 14) психопатологија детињег узраста; 15) физиологија чулних органа; 16) физиолошка психологија.

— Поред тога биће течајева из природних наука, науке о религији, философије, историје, литературе, народне економије, и туђих језика. Свега ће бити 55 рзличних течајева, по 6 часова и по 12 часова. Програми ових предавања могу се добити бесплатно код г. дра В. Бакића професора Велике Школе у пензији, у Београду. Прошле је године походило ова предавања 637 ученика. На овим течајевима предаваће 46 доцента, међу њима Др. Рајн, Др. Гуцман, Др. Сикингер, Др. Трендорф, учитељ Леменик и др. Комите састоји се из 51 члана све угледних педагошких првака, а међу њима је и наш Србин Др. Војислав Бакић.

Наша појачка дужност. После обављених среских зборова у Бачкој, можемо констатовати, да је у сва три збора учитељство дало јасна израза својој тражбини да се ослободи дужности појања. То је захтев основан на правди, да ли ће и позвани хтети стати у томе питању на праведно становиште, видећемо, али напред можемо рећи да ни негативан одговор неће заћуткати учитељство и оно неће дотле то питање напустити, док се не реши онако како захтева праведност саме ствари. Први знаци нам додуше ненавешћују мирним путем решење тог питања јер се у ту нашу ствар уплећу непозвани, који већ сад покушаше да утичу на појединце, али као што у новосадском среском збору нису постигли ништа, тако нису постигли ни у сомборском, где су хтели утицати да се питање о ослобађању учитеља од појачке дужности скине с дневног реда. На жалост (разуме се њихову), та им се жеља није испунила него баш обратно. О оном другом покушају говорићемо други пут.

Осим тих појава, појављују се и у појединим листовима мишљења, која иако нису спора зумна са овим нашим учитељским становиштем о дужности појања, али би бар требала да су и у својем негативном становишту смишљенија и оправданија. Али тога нема. Једно тако негативно мишљење саопштено је у листу „Слози“, а износи се да „Тежња учитеља, да се ослободи појања, у данашњим „школским приликама“ није сувремена и не може се и не сме се одобрити исто тако, као и покушај свештенства у год. 1895. да иде у цивили, баш онда кад је грађански брак ступио у живот.“ Ако је ово једно на друго налик и сродно, (што ми дакако никако не видимо), онда смо ми учитељи неки чланови клира, а не педагози. Међутим ми знамо, да смо

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

педагози и знамо да у ранија времена, кад су неки учитељи заступали мишљење, да учитељи после извесног времена ступе у клир, најодлучније се устало против тога баш у круговима самог клира. Шта је онда, дакле, с нама? Ми нисмо клир, а треба да будемо неки клир кад то неком треба. То заплетено живјете не разумемо, а стараћемо се да га расплетемо тако, како ће се знати тачно шта смо. Вели се још, да хоћемо „једним потезом пера да збришемо велељепије нашег богослужења, које се баш у појању огледа.“ Па нашто нас онда као таке Арнауते према естетици, приморавати да силом служимо „уметности“, за коју не осећамо воље нити надаћућа. Каква је то уметност која се силом постижава. И ко се сазидава том велељепношћу кад су нам данас цркве већином већ и по многим селима празне, ма да су учитељи по многим селима баш ради тога велељепија створили певачка друштва и вредно раде у њима без икакве материјалне награде. Да ли је вредно да учитељ на штету свога здравља развија то велељепије за татора и црквењака, који су често једина публика. Да, али каже се иронично, да би према томе свештеници још много горе стојали, кад би то тако било опасно по учитељево здравље. Но заборавља се, да свештеник н. пр. на јутрењу недељном, а тако и празничном, нема да поји скоро ништа, а и говори веома мало, међутим учитељ на јутрењу по читав сат скоро непрестано поји. По коју цену би један певач којем је то позив, дошао у један тако студен простор у 4 или 5 сах. у јутру разгрејан из топле постеље, ишао по јакој влази и с влажном обућом стојао читав сахат и јаче у таком хладном простору и још певао непрестанце!

Слабо се где до сад скинула која наметдужност мудрошћу и увиђавношћу оних, који то треба да учине. Ми у овај мах рачунамо да ће се овој оправданој нашој тражбини изаћи у сусрет мудрошћу и увиђавношћу. Та људи који су увек постављали за излазну тачку свога рада напредак и самосталност, слободу и правду у свему, па тако и у школи и учитељству, не треба ни да дочекају да их учитељи позивају на извршење правде у овом случају, него треба сами својом иницијативом да то учине, па је њихово дело тада много светлије и племенитије. Али наиђе ли и ова тражбина учитељска на стару закончаност и неосетљивост, чије су носиоце баш због тога данашњи владајући кругови у нашој

автономији рушили и обарали и ми им учитељи у томе свом снагом помагали, онда учитељству не предстоји ништа друго, него да у корист постизања своје оправдане тражбине покуша све редовне путеве, који воде успеху. У страначку свађу нећемо, али ћемо потражити пута своме циљу. Ми смо уверени да ће учитељство то и учинити!

Правда.

О учитељској појачкој дужности „Слога“ пише: „Има томе већ више времена, како се међу учитељством срп. прав. основних школа појавио покрет, да се учитељство ослободи црквених појачких дужности. У овом питању смо и ми рекли своју у једном од преклањских бројева овог цехеног листа, утврдивши и савременост и оправданост те тежње српског учитељства.“

Отежани положај и рад учитеља наших школа прописима државног закона од 1907. године у ствари побољшања учитељских берива, чини ово питање сваким даном све акутнијим, те не може бити сумње, да ће се према томе ово питање морати скорим по жељи учитељства и решити.“

Практичне обраде.

Појам „јединица“ и „десетица“.

УЧИЛА: Разна очигледна средства, руска рачунаљка.

а.) Понављање. Колико 1 треба за број 9 (10, 3, 5, 8...)? Колико пута 1 треба за број 10 (8, 7, 6, 9...)? Колико 1 има број 8 (7, 10, 6...)?

б.) Извођење појма јединице. Н. ће наместити са круглицама 7; колико ти круглица треба за број 7? Н. ће наместити са коцама 9; колико ти коцака треба за број 9? Ти ћеш са оловкама сад показати 10? Колико ти треба оловака за то? Ова се вежбања могу са разним предметима продужити. Ми смо са 7 куглица начинили — који број? Који смо број начинили са 9 коцака? И т. д. Колико ствари требамо за број 7? Колико пута 1 ствар требамо за број 7? Запамтите: 1 ствар зовемо једна јединица! Понављање појединце и у хору. Колико јединица дакле има број 7? (Одговор појединце и у хору!) Тако се исто изводи и са раније показаних 9 коцака, 10 писаљака и т. д. Покажи ми једну јединицу! Који је то број? Колико јединица има тај број? Покажи 4 јединице! Који је то број? Колико јединица има дакле број 4? И т. д. Учи-

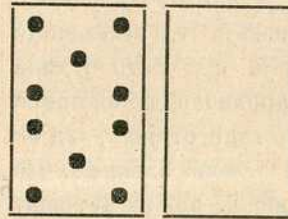
тељ отисне број 9 на рачунаљци и то на једанпут. Реци брзо, који је ово број? Не можеш одмах да погодиш, мораш прво избројати, колико јединица има тај број. Број јединице! Колико јединица има овај број? Који је дакле то број? Ово се вежбање продужује са бројем 6, 7, 8 и 10. Тиме ће се ученици уверити, да се бројеви опредељују према њиховим јединицама. Учитељ уклони очигледно срество и изводи сад правила. Колико ствари чине једну јединицу? Колико јединица има број 5, 7, 8, 6, 10...? Колико јединица треба за број 6, 10, 8...? Како се може један број познати, шта смо ту радили? (Јединице бројали). Учитељ напише на таблу број 9. Колико јединица означаје ова бројка? Тако исто 6, 8, 7...! Напиши бројку за 8, 7, 6, 5 јединица!

в.) Извођење појма десетице. Учитељ даде у руке ученику А. један снопић, састојећи се из 10 оловака; другом ученику даде 10 оловака бројећи поједину. Обадва ученика изиђу и покажу оловке. Колико јединица има Б.? (други ученик.) Б. има 10 јединица. Колико јединица имаш ти? (А.) Изброј их! И ово је 10 јединица; али су заједно везане. Оне чине једну десетицу. Колико јединица дакле има једна десетица? Одговор: „Једна десетица има 10 јединица“, каже се појединце и у хору. Колико је то јединица? (код ученика Б.) То је 10 јединица. Кад их заједно дадем, шта је онда? (1 десетица.) Колико јединица треба за једну десетицу? Учитељ одузме од Б. 10 јединица 1 јединицу; колико је ово сад јединица? (9 јединица). Колико ми јединица још не достаје за 1 десетак? Исто тако са 8 и 7 јединица! Учитељ намести, докле ученици броје, 10 куглица тако, да стоје једна од друге растављене. Колико је ово јединица? (10 јединица). Шта чине ових 10 јединица заједно? (1 десетицу). Учитељ дода још једну црвену куглицу; сад је ово више него један десетак. То је једна десетица и једна јединица! (Понављање, појединце и у хору.) Учитељ одузме ону једну куглицу. Је ли сад још једна десетица и једна јединица? Одговори сам: Ово је једна десетица и ни једна јединица. (Понављање!) Кад више нема овде ствари, како онда кажемо? (0... Појам и знак „0“ научила су деца још учећи 1—1, 2—2...) Кажемо дакле: То је једна десетица и ни једна јединица. (Понављање!) Покажи 1 десетицу и 0 јединица! Покажи 1 десетицу и 1 јединицу (да појам јаснији буде.) Ово се вежба са више предмета. Сад пазите, колико ћу ја

отиснути десетица и јединица? (Учитељ отисне само једну десетицу и показујући десетицу и до десетице на десно празно место — говори: „Овде је десетица, овде су јединице. Колико је ово десетица и јединица? Колико јединица има десетица? Који је дакле то број? (Број 10) Колико десетица и јединица има број 10?“ Одговор: „Број 10 има 1 десетицу и 0 јединица“, понови се појединце и у хору. Цео поступак може се још једанпут са другим училима поновити, пре него што учитељ пређе на апстрактности.

Колико нам јединица треба за једну десетицу? Колико јединица има 1 десетица? Колико десетица има број 10? Колико десетица и јединица има број 10? Има ли и број 9 (8, 7) једну десетицу? Колико јединица има број 9, 8, 7...?

г.) Написивање десетице. Учитељ нацрта на школској табли два једнака правоугоника. У леви начини 10 тачака, десни остави празан. Погледај ове слике! Колико је ово де-

1

0,

тетица (јединица)? При томе се покаже на празну фигуру. Колико је то десетица и јединица? Који је то број? Да је ово једна десетица, хоћу да напишем (Тако и 0 јединица! Погледај слике.

Који је ово знак? Ми смо га већ учили. Број 10 — колико дакле има бројака? Које бројке има број 10 (Један — Нулу.) Шта значи ово један? (1 десетица.) Шта значи ова 0? (0 јединица.) На којој страни стоји десетица? (лево.) На којој страни стоји 0 јединица? (десно.) Р. нека напише број 10 и нека каже; ученик се упућује, да док пише говори: „1 десетица и 0 јединица. Вежбање! Сад пазите, ја ћу број 9 написати испод 10! Има ли и број 9 једну десетицу? Ја не смем написати десетицу. Ово место мора остати празно. Колико јединица има број 9? (9 јединица.) Ових 9 јединица ћу написати испод 0 јединица. Вежбање са другим бројевима (7, 0, 2, 1 и т. д. Где се пишу јединице? Где десетице? Смето ли јединице писати под десетице? Где смемо дакле писати само јединице, кад потписујемо бројеве? Смето ли десетице, писати под јединице? Где морамо писати десетице кад бројеве потписујемо један под други. Сад се своди на ово: Број десет има две бројке, једно један и једну ништицу. Један значи 1 десетица, 0 значи ништа јединица. Десетица стоји с леве, јединица

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

с десне стране. Јединице се пишу под јединице, десетице под десетице.

д.) Написивање од стране ученика. Ученици се вежбају у потписивању бројева. Напишите број 10. Испод њега број 2, 1, 8, 10, 7, 9, 10! Прегледање! Поправљање!

*

И ова ствар спада у I. разр. основ. школе. И њу сам превео са немачког. Иначе је врло важна у рачуној настави. Од њене обраде, зависи у многоме рачуноски поступак у даљим бројним колима, а с тим, нема сумње, и сам успех ученика.

Нови Сад.

Т. Костић.

Срески зборови.

Ст. бечејски срески учитељски збор одржао је своју пролетњу седницу 8. (21.) априла у Мољу. На збору је осим редовних званичних послова рађено ово:

Милан Ј. Настић из Сентомаша, читао је расправу „О васпитању у дому родитељском“. Оцењивач Љ. Милованов оценио је ту расправу као врло површну и на брзу руку написану, а писац као старији учитељ није требао тако радити.

Јован Драгин из Мола радио је практично лекцију из мађарског језика „A test részei“. Ову радњу оценио је Св. Пирошки да није никаква. И ако нам је немило, морамо ове појаве осудити, јер таким путем не долази се до оног циља који ми учитељи увек и свугде истичемо. Срески зборови су једна добра ствар, на њима нам се даје прилика да сређујемо своје учитељске прилике, да развијемо рад којим ћемо на нас обратити пажњу осталих кругова, а таким честитим радом убедити свакога, да смо ми заиста вредни онога положаја и угледа за којим војујемо. Дужност би била свију нас да сложено настојимо око тога, да се не догађају такви случајеви. Но да се тако што не догоди потребно је да се сваки од нас више позабави проучавањем своје струке, читањем оних грана науке које засецају у васпитање и наставу. Морамо на жалост признати, да је мален број наших другова, који у том правцу раде, а знатно већи број оних, који се задовољавају да своју интелектуалну снагу хр-не само површним новостима дневне журналистике, која је у нас с малом изнимком веома лоша. О набављању стручних књига и

листова, мало се можемо похвалити, та то је сухопарна лектира, и у главном је изговор нема се новаца, али за друге излишне потребе па и лошије навике, нађе се трошка. Међутим учитељи свију народа једино су тако створили себи бољи углед, што су се одликовали и одликују читањем и проучавањем стручних дела и листа свога наставничког позива.*) Па и међу нашим старијим друговима из седамдесетих и осамдесетих година, било је то куд и камо јаче развијено, него сада. Ми се заиста чудимо, да рад новије пр фесорске генерације у учитељској школи у том правцу, није могао да остави јача утицаја. Како нам је мило кад читамо н. пр. у једном приватном писму старијег учитеља кад вели за свога млађег колегу: „С... имају у Н. Н. једну најбољу снагу; млад, учен, амбициозан, вредан и спреман учитељ, каквог С. од смрти * * није имао. Врло ми се допао. Он је био премије на збору и све нас је задивио, очарао и задобио.“ Но о овој даљој нашој спреми проговорићу касније опширније. А сад да изнесем даљи ток седнице.

Ненад Рајић из Аде приказао је своју расправу: „Учитељ и појачка дужност“. Ово питање које је расправљено у овај мах, у сва три бачка среска збора, нашло је у Рајићу ваљана референта и можемо се радовати што баш они учитељи подижу свој глас против тога намета, који су иначе признати појци, те им се не може пребацити да због своје неспреме говоре против те дужности. Расправа Рајићева била је поткрепљена многим dobrим примерима из практичног појачког живота, који су учитељству обарали углед и јели век. Сасвим је природно да је збор без приговора усвојио затим предлог управног одбора, да се тражи ослабавање учитељства од појања, тог ничим неоправданог намета на учитељство.

Заслугом Јов. З. Медурића из Турије, збор се сетио да учини помен препородиоцу наше школе Ђ. Натопшевићу. Предлагач се примио да у славу и спомен Натопшевића говори у јесењој седници. Било је мишљења да то није потребно, пошто је Натопшевићу већ учињен спомен, но ми држимо да то није доста. Дела великих педагога

*) На жалост има учитеља и таквих, који се ругају проучавању одличних страних аутора, место да њихове драгоцене мисли присвоје. Доказ је томе онај сређени извештач (у 70. бр. „Заставе“) о седници новосад. учит. збора.

проучавају се увек и с научног гледишта истражују се у начелима тих великих људи многе светле искре, које треба да засветле светлијим пламом пут млађим нараштајима. Погледајмо само безбројна издања разних мањих и опсежнијих студија о великим педагошким духовима на западу, па ћемо одмах увидети да је нами такав рад још много потребнији. Али разуме се рад свестан, солидан и достојан једног „Натошевића“. „Шк. Гласник“ је у 20. бр. од 1908. г. тачно рекао о томе: „Велики је значај Натошевићева рада, а да би се могао у границама једног спомена оцртати потпуно изразито. Опширна студија тога рада, чека својег вредног раденика, који ће носиоцу тога рада Натошевићу, створити незаборавни споменик, а српској просвети дати дело, којим ће моћи изаћи и пред културније народе, поносећи се својим, ако не у пуном смислу педагошким класиком, а оно реформатором основне наставе, који у томе раду може упоредо стати, са таким значајним просветним раденицима и културнијих народа.“ Разуме се, да је друго питање, је ли оправдано, да се у идућој седници одржи само свечан говор у спомен Натошевићу и ништа више не предузима од зборског рада.

Кад смо у главном изнели рад зборске седнице, дужност нам је да споменемо још неке друге прилике што се појавиле на збору.

Пало је питање може ли на збору суделовати и онај члан, који је на допусту и има замену. Било је више случајева по зборовима, да су поједини чланови били заступљени својим заменицима. Овде се појавио случај да и члан на допусту и замена долазе у седницу да суделују. Пошто се у овом питању збор није хтео ставити на неко одређено становиште остављено је да то питање реши епарх. школ. одбор. Но зборови су баш и за то ту, да и така правна питања расправљају и како би изгледало, кад би епарх. школ. одбор послао зборовима на мишљење тако питање. Шта би се онда решило?

Биће добро забележити, да се велика реч водила о избору председника. Њу је подржавао Ј. З. Медурић. Својим држањем само је дао темељна доказа да није искрено оно његово становиште у питању уређења заједничких зборских седница, или је у оном прорицању свађе око избора председника, напред осећао да би он био тај који би заповедао спор око тога избора. Из-

гледа да се овде случајно одао, заборавивши шта је о томе раније писао и говорио.

У годишњи одбор изабрани су: Арк. Р. Павловић из Сентомаша за председника, Борђе Малешевић из Фелдварца, за подпредседника. За перовође: Крета Малеташки из Турије и Миладин Тудоров из Сентомаша. За чланове одбора: Љуба Милованов и Светозар Пирошки из Ст. Бечеја, Душан Бешлић и Мара Белеслијина из Аде и Коста Замуровић из Мола. *

За срески учитељски збор у архидијезеци. Месни учит. збор срп. нар. школе у Даљу, на предлог свог председника Ст. Бенина, решио је да поднесе образложену представку архидијецеском школском одбору у Карловцима, ради сазива и конститутисања среско-епархијског учитељског збора у архидијезеци. Ова је представка и поднешена, а уједно су позвани и сви месни учитељски зборови и сво српско вероисповедно учитељство у архидијезеци, да се овој представци придруже, што су већ многи и учинили. Поздрављамо овај корак наше браће у архидијезеци, јер је већ крајње време било да се и тамошње наше учитељство организира у своје среске зборове; а надамо се да ће архидијецески школски одбор вољно и радо изићи на сусрет овој законитој и оправданој жељи српског учитељства у архидијезеци.

Из школске самоуправе.

Епархиске скупштине. Ускоро ће се одржати епарх. скупштине у бачкој и темишварској дијезеци. Учитељи су при изборима изборника и епарх. скупштинара увек до сад знатно одлучивали, ко ће при тим изборима бити изабран. Искуство нас учи да ту треба пажљиво поступити, јер није сваки дорастао за оно место на које хоће да се докотура. Учитељима је прва задаћа да пораде где могу, да при тим изборима буду изабрани они људи, који су досадашњим радом доказали да су прави пријатељи школе и просвете, ти ће бити пријатељи и учитељству. Данас је потребније него икад, да се такви људи бирају, једно што су нам школе и учитељство у тешком положају, друго што су т. зв. пријатељи учитељства сасвим напустили становиште, да у епарх. школским одсецима треба да има што више учитеља. О томе њиховом становишту које су сами истакли на једној бачкој епарх. скупшти-

ни, а касније га намерно напустили, нећемо у овај мах опширније говорити, јер је још доста свежа успомена на оно огорчење, које је изазвано у учитељству таквим некоректним поступком. Но док учитељство не буде јаким и правилном акцијом, а законитим путем, исправило то погрешно становиште на којем је стајала последња бачка епарх. скупштина и предњачила у томе пок. патријарху Бранковићу дужност је учитеља, да се где год могу постарају, да бар у епарх. скупштину уђу људи, који ће правилно схватити своју дужност, те знати шта је за кога. Како и учитељство посебно бира своје заступнике у епарх. скупштину, ми не сумњамо да ће учитељи према досадашњем свом искуству знати одабрати најпозваније своје другове, да га заступају и буду јасан израз учитељског становишта у епарх. скупштини!

—п—

Преглед књига.

Домаће и некоје стране животиње по биолошкој методи. Књига за младеж и њене пријатеље. — По припознатим дјелима написали: Ђ. М. Раца и А. Пејић. Цијена 2 К 50 х. — Сарајево. Исламска дио-ничка штампарија. 1908.

Да би приказ наведене књиге био схватљивији морамо, прије него што пређемо на сам приказ, да речемо неколико ријечи у име увода.

Одавно се увидјело и са свих страна се виче, да ни наставни план ни досадашња метода и уџбеници, како нижих, тако, и још више средњих школа не иду успоредо са развојем и напретком природних наука.

Природне су науке баш у новије доба у сваком правцу учиниле толики напредак, каковом се прије тек три четири деценија ни у сну нијесу надали. Постигнути су такви успјеси, за које се тек прије неколико деценија мислило, да су немогући. Ти су успјеси управо преобразили цио начин живота и пословања у свијету, да би нам било и врло необично и врло неугодно, кад би се сад морали повратити ма само за 30—40 година натраг, па да живимо оним животом, каквим се онда живило.

Са напретком у науци, требало би успоредо да корача и напредна настава, како у свим предметима, тако и у природним наукама; требало би дакле, да настава и наставни уџбеници буду савремени. То би баш нарочито требало код

природних наука. — Међутим је у самој ствари баш обратан.

У настави — дакле и у наставним књигама природних наука — владао је све до најновијег времена крути конзерватизам, који је стезао сваки полет, убијао до крајности ученичку вољу и изазивао у њима досаду, одвратност, па и љуту мржњу према овим предметима. А све то зато, што настава ученика није уводила у живу природу пуну неоодољивог чара, пуну боја и облика, пуну кретања и измјене, пуну борбе и на-тјецања — пуну живота, већ су ту живу чаробну природу умртвљавали, па су је мртву — скелетирану и препарирану износили пред живу и полетну младеж, да те скелете и мумије слаже и реда по сувопарним системама и класама.

И данас нас мука ухвати, кад помислимо, како смо се грозно мучили, да утувимо оне силне разреде, подразреде и родове од 10.000 врста риба које сад живе и 1500 изумрлих риба, или од преко 15000 садашњих и 6000 окамењених спужева, или оне силне врсте зарезника, којих данас има на милион врсти који живе и 2000 врста већ давно изумрлих, гдје се у неколико ситних редака описује по неколико разреда, подразреда, фамилија и специја, тако, да се само на једној страни налази по неколико десетина разних врста, па још са латинским и њемачким именима.

Исто је тако и са ботаником, гдје се само системизира и класифицира.

Није дакле никакво чудо, што таква настава и таква метода није могла да омили природне науке и да за њих заинтересује млада и животна створења, већ је напротив таква настава и таква метода одбијала и многоме за цио живот омразила овај, за живот тако корисан предмет, да чак и пошто већ одавно оставе школу, с одвратношћу се сјећају, како су се њиме узалуд мучили, да се ма како савладају и набубају оне силне врсте, фамилије, родове, подразреде и разреде, само да не пропадну, да се прогурају из разреда у разред и ни за шта више. А о васпитној вриједности, коју би тај предмет требао да потакне, при таким околностима, није дакле могло бити ни говора. Јер се таким начином, таким наставом, таквом методом и таким уџбеницима ученички дух затупљивао и убијао, умјесто да се развије и напредује.

Све се то већ подавно опазило, па су многи увиђавнији педагози и природњаци тражили на-

чин, како да поправе методу и наставне књиге — уџбенике — у природним наукама, како би овај предмет и у школској настави постао што напреднији и савременији, и да васпитну вриједност његову подигну на онај ниво, на ком он по свом научном напретку, па и по самој практичној вриједности треба да стоји.

Далеко би нас одвело, кад бисмо хтјели ма и у најкраћим потезима да срцтамо све покушаје, који су у том правцу чињени. Кратко велимо, да их је било много различитих. Било је тих предлога и покушаја, како згодно вели проф. Др. О. Шмајл, читав легион. „Сваки хоће нешто најбоље, али сваки нешто друго. Што један држи за добро и тачно, други означава за лажно; што једном изгледа као неопходно, другоме је то излишно и споредно; укратко: постоји једно лелујање у назорима и мишљењима, да је особито ономе, који није у положају, да се с тим предметом дубље занима, веома тешко: до бити једно чврсто становиште.“

У најновије доба ипак су се најзнаменитији природњаци и педагози сложили у том, да природине ваља свестрано посматрати и објашњавати према резултатима данашњег напретка у тим предметима, јер ако то не би било, онда школа „не би разумјела своје узвишене задаће, да омладину уведе у живот садашњице.“

Не задовољавају се више само тијем, да се само опише какав је који орган, већ се настоји, да се објасни, зашто је тај орган такав какав је, и како се тај и тај облик органа баш тако развио; „који су еколошки и физиолошки разлици тога облика?“

Све то опет ваља да се доводи у узрочну везу са спољашњим одношајима природина. „Задатак научне зоологије није само да описује поједине животињске облике и да их групише по типским односима њихове грађе, него да их појми и као цијељисходне, потребне за одређене послове... Испољавање живота и грађа понашају се једно према другом као лијева и десна страна једне једначине. Не може се ма и најмањи чинио на једној страни промијенити, а да се цијела једначина не поквари.“ (Лајкарт). А ево шта вели Кернер за ботанику: „Не задовољавамо се у њој више да утврдимо, како зачетак једног биљног органа расте, како се овдје свајко шири и више пута дијели или застаје и кржљави,

него се питамо, зашто се овдје један зачетак обилно развија, а други је њиме угњетен. Ништа за наше љубопитство није безначајно, ни правац, ни дебљина, ни облик корјенова, ни урези, ребарца и положај зелених листова, ни крој и боја цвијетова, ни облик плодова и сјеменака; претпостављамо, да чак свака бодља, чекиња и длака имају да послуже некој особитој задаћи. Најпослије и Ал. Хумболт, који не само науци него и школи треба пред очима да лебди као нека звијезда водиља, говораше: „„Богаство природних наука не састоји се више у множини него у свезивању факата.““

Ето, та метода објашњавања, то је тако названа **биолошка метода**.

За ту су се методу изјавили најзнаменитији педагози и природњаци.

Ево на пр. шта о њој вели Васман:

„Биологија, званост о живим бићима, има без сумње високу образовну вриједност. У природи је човјечијег духа, да га посматрање околних природних бића, нарочито живих створова побуђује на размишљање о њихову саставу, о њиховим међусобним одношајима наспрам цијелог напретка природе, којој је на врхунцу и сам човјек.“ —

За исту ту методу вели проф. Др. О. Шмајл:

„Наставници свих културних држава долазе све више до убјеђења, да се настава у зоологији и ботаници — саобразно садашњем стању ових наука и педагогије — има сасвим преобразити. Она свој задатак нема више као до сада да тражи у једностраном описивању и сувопарном класифицирању, него мора упућивати, да се жива природна тијела свестрано посматрају. Прије свега има се ученику указати на тијесан узајмични однос, који постоји између њихове грађе и живота. На мјесто застарјеле, чисто описне наставе има дакле заступити морфолошко физиолошки или краће речено биолошки начин посматрања. Само је на тај начин могућно ту важну наставну грану (зоолошко-ботаничку) преобразити и направити једним предметом, који, прво, по образовној вриједности не стоји ни иза једног другог наставног предмета, који, даље, ученику — у колико је то могућно према његовим силама и нашем садашњем знању — може право разумијевање природе и њених појава одшкринути, и који је најпослије кадар: код омладине

снажно и трајно подстаћи свјесну наклоност према природи.“

По тој су ето методи писци саставили књигу, коју смо ради да прикажемо. **Н. Видаковић.**

(Свршиће се.)

Б Е Л Е Ш К Е.

Испити у српским основним школама у Нов. Саду. Учитељски збор решио је да се испити у основним школама почну 8. (21.) јуна о. г.

„Српски учитељски конвикт у Новом Саду“ примио је у априлу т. г. од Добротворне Задруге Српкиња у Срем. Карловци 20 К чланарине. — Од Емила Каракашевића из Руме 50 К чланарине. — Од Ане Васиљеске, учитељице у Ст. Керу, Младена и Ане Ђурошевић из Обровца по 1 К свечар. прилога. — Од Милутина Стојадиновића, намесника манастира Јаска 30 К чланарине. — Од Аркадија Варађанина из Новог Сада 20 К свечар. прилога. — Од Вељка П. Петровића из Земуна 1 К свечар. прилога. — Од дра Јефте Стојаковића, лечника у Новом Саду 20 К прилога. — На свима овим прилозима захваљује Управа.

Лепо одликовање. Из Ст. Футога нам јављају, да је тамошња српска православна црквена скупштина у својој пролетњој седници једногласно изабрала за школског управитеља Жарка Алексића, ондашњег вредног учитеља. Алексић је пре овога у ст.-футошкој општини одликован већ избором за члана школског одбора, црквеног одбора, црквене скупштине, за заступника црквене општине у представништву политичке општине, а Прва Српска Задруга за међусобно потпомагање и штедњу, изабрала га је већ пре три године за ревизора. То је заиста лепо одликовање и поверење.

Управа српских основних школа у Сомбору. Управитељем основних школа у Сомбору био је до сад Никола Ђ. Вукићевић српски педагошки ветеран. Он је то звање отправљао пуних 50 година. 17. (30.) маја ове године у седници учит. збора опростио се са сомборским учитељима као управитељ. Учитељски збор решио је при опрштају, да му изводом из записника изрече захвалу и признање на заслугама око унапређења сомборских школа. Управитељске дужности подељене су међу месна два најстарија учитеља, тако, да збором руководи Стеван

Арсеновић, досадашњи заменик председника збора, а учитељ Велимир Чонић, да врши дужности управитељске. Обојица су познати као добри, вредни и спремни учитељи.

Великобечкеречки среска учит. збор одржаће своју пролетну седницу у четвртак 30. априла (13. маја) о. г. у Срп. Арадцу.

„Преходница“ дружина ученица српске учитељичке школе у Сомбору, одржала је на Ђурђев-дан у вел. дворани срп. учитељичке школе свечану седницу са овим распоредом: I. део. Пре подне у 8 и по часова: Освећење свечарске водиче и резање свечарског колача. II. део. После подне у 4 часа: 1. Председница отвара седницу. 2. „Кољ славент“, химна Богу од Бортњанског, пева женски припр. лик. 3. „Којим се врлинама можемо поучети из народних песама“, расправља Зорица Васиљевевића, ученица IV. разреда. 4. „Хтео бих бити краљ“, увертира од Адама, свирају на гласовиру Десанка Влаховићева и Емилија Дворнакова, ученице IV. разреда. 5. „Лаку ноћ“ од Јенка, пева Давица Петровићева, ученица IV. разреда, а прати је на гласовиру Јулка Арадска, ученица III. разреда. 6. „Ђурђеви ступови“, од др. Лазе Костића, декламује Терезија Лунгулова, ученица IV. разреда. 7. „IX. руковет“ од Ст. Мокрањца за женски лик слободно удео Д. Б., пева женски приправ. лик.

Број учитељских компетената за Београд. Празних места било је у Београду 4 мушка и 4 женска, свега 8. Молило је та места 83 учитеља и 84 учитељице, свега 167, међу њима је било 25 парова (муж и жена).

Читаоница за децу постоји у Хамбургу. Циљ јој је да великоварошкој омладини даје прилике за читање подесне јој лектире. У Енглеској, Америци и Шведској нису ретке оваке установе, а има их и у Манхајму и у Јени.

Молимо оне другове који нису још послали претплату на „Школ. Гласник“ да то учине. Уредним шиљакњем претплате помоћиће листу, да уредништво може што јачу пажњу посветити садржини листа, не натежући с његовом материјалном страном. Помагањем своје учитељске штампе, стварамо себи бољу будућност. А зар има кога међу нама, да то од срца не жели!

Кава — та племенита биљка — добила је супарницу. — Ну ова је не ће, нити хоће да потисне из дневног потрошка. Шта више она само олакшава одучење ужитка зрнате каве онама, који је из буди којег разлога не могу или не смеју да пију. Та се специјалитета зове: Франкова „Перл-раж“ или укратко „Перлро“.

Ова ће специјалитета ражи својим извреним кусом сигурно сваког љубитеља каве задовољити. Укус изварка — приређеног од ове специјалитете — тако је сличан кусу праве каве, да се готово не може веровати, да изварак, приређен од ових красних, на нашим пољанама узраслих и особитим начином пржених зрна ражи не садржава и праве каве.

Пријатна и угодна горчина „Перл-ражи“ донаша са собом, да се иста чим чешће, тим радије пије. Предност овог производа лежи баш у томе, што нема оног слатког, одвратног куска, као н. пр. јечмена сладна кава, која баш због тога — кад се дуже времена пије досади.

Придода ли се том изварку јоште мало и познатог и особито обљубљеног правог „Франковог“ додатка за каву, биће иста још бољег и течнијег куска, те лепше боје.

ПРИРОДОПИСНА ДЕЛА.

Мали Брем. Приказ живота и особина животиња, биља и камења. 5 свезака дивно илустр. с бојад. таблицама, I. Сисавци К 6·40, II. Птице К 6·40, III. Гмизавци и т. д. К 7·40, IV. Биљке К 6·60, V. Минерали К 4·80.

Шетња у природи. Ново красно дело. Приказује проф. Ј. Јанда. Са 26 бојад. табл. и 302 сл. у тексту. Ц. вез. К 8—

Лептири. Написао К. Екслер. 216 стр. Са 12 сл. и 23 табл. на којима је насликано 235 лептирова и гусеница. Ц. карт. К 4·40, вез. К 5—

Зарезници. Написао проф. Ф. Длухи. Са 3 грав. и 20 бој. табл. с 500 слика. Ц. карт. К 4·40, вез. К 5—

Наше домаће корисне птице. Прик. проф. Ј. Јанда. 145 стр. са 25 красних таблица. Ц. карт. К 4·40, вез. К 5—

Атлас сисаваца. Раскошна израда. 30 дивних табл. у боји (176 живот.). — Ц. вез. К 4·40.

Атлас биља. 66 табл. у дивн. изр. с текстом проф. Бернарда. Врло лепо дело. Вез. К 21—

Атлас лептирова. 96 табл. у боји. Сад излази с текстом проф. Јухла, у свеск. à 60 фил.

Атлас зарезника. 48 табл. у боји. Текст проф. Клапалка. I./II. вез. К 40—

Атлас минерала. 26 дивних таблица са 306 сл. у боји; вез. К 20—

Издавач **И. Л. Хобер, у Трагу, Водичкова улица.**

„НАТОШЕВИЋ“ УЧИТЕЉСКО ДЕОНИЧАРСКО ДРУШТВО

у Новом Саду

са основном главницом од 50.000 Круна,

препоручује браћи учитељима свој новчани завод, који прима улоге на штедњу са 4% и 4½%, издаје зајмове под повољним условима, тачно и савесно обавља сваки новчани посао, ради сваки дан, осим недеље, од 5 сати после подне, а четвртом ради од 2 сата после подне.

Препоручује своје **велико стовариште књига** забавних, поучних, педагошких, за народ, децјих, икона, школских уџбеника, учила, разног врло доброг писаћег прибора, ванредно доброг мастила, црног и у разним бојама, оловака, гуме, јевтених а добрих задаћница, цртаће артије, цртанака, креде, тушева, упијача, подметача, врло финог сајднпапира у много разних боја, карата посетница, заручних, венчаних и посмртница, куверата ванредно добрих и јевтених. Концепт-папира јевтинијег него игде.

Ова учитељска радња је **веома велика, већа него икоја друга. Набавља робу из првих и најбољих извора.**

Учитељска штампарија „Натошевић“ већа је од свију других штампарија. Има велику количину разних слова, украса и шара, тако да је у стању обавити сваки посао од најмањег до највећег **врло укуено** јер има велики избор материјала, **брзо и тачно**, јер има врло добре раденике, **јефтино** јер потребан материјал повлачи из творница под повољним условима.

Учитељи свију **ванредних народа** имају оваке установе и настоје где год им се **укаже прилика**, да помогну ове своје установе. Тако треба и наше учитељство да ради и **подиже и снажи своје установе.**

„Школски Гласник“ излази у Новом Саду 15. и 30. дана сваког месеца осим јула и августа. Стаје на четврт године 2 К или 2·50 динара. Огласи се рачунају по 6, 5 и 4 К од четвртине стране, и то ако је оглас изишао у листу 1 пут или 1—5 пута или 6 и више пута. Рукописи и претплата шиљу се на: **Уредништво „Школског Гласника“ Нови Сад (Ujvidék).**

Издаје: **Ђока Михајловић, учитељ.**

Одговорни уредник: **Гавра Поповић, умир. учитељ.**

Штампарија Учитељског деоничарског друштва „Натошевић“ у Новом Саду.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА